

תוכן העניינים

1. מבוא.....2
2. הקמת חברת החשמל והמצב הכלכלי בארץ-ישראל.....5
3. התפרשות חברת החשמל במרחב 1920-1950.....9
4. הלאמת חברת החשמל.....14
5. יחסי עובדים-הנהלה בחברת החשמל.....16
6. סיכום.....23
7. רשימה ביבליוגרפית.....24

מבוא

בעבודה זאת אתמקד בנושא של יחסי עובדים-הנהלה בחברת החשמל. הכוונה היא לתקופה הראשונה לקיומה של החברה, בה חברת החשמל הוקמה כתורה פרטית על-ידי פנחס רוטנברג שקיבל את הזיכיון לכך מהבריטים ששלטו בארץ. נושא נוסף בו אעסוק יהיה הפרישה המרחבית של חברת החשמל והשיקולים להקמת התחנות ומוקדי הפעילות של החברה בשנים הראשונות.

חברת החשמל הוקמה כתורה פרטית בבעלותו של פנחס רוטנברג שקיבל מהממשלה הבריטית זיכיון בלעדי להפקת חשמל ממי הנהר והירדן. רוטנברג הפך את חברת החשמל לאחד המפעלים הכלכליים הגדולים ביותר בארץ-ישראל, החברה המשיכה להיות כזאת גם לאחר מותו, עד להלאמתה. על-ידי הממשלה ב-1954.

תחום המחקר של יחסי עובדים והנהלה הוא חלק מתחום המחקר הרחב יותר של היסטוריה של העבודה. קיימות מספר תאוריות בולטות בתחום זה, אחת התאוריות המוכרות ביותר היא התאוריה המרקסיסטית העוסקת בחלוקה של אמצעי יצור כנושא המגדיר את המעמדות החברתיים. תאוריה אחרת שהופיעה בשנים מאוחרות יותר מדברת על הומוגניזציה של שוק העבודה. על-פי גישה זאת במאה ה-20 דווקא התרחש צמצום של פערי השכר ותהליך של השוואת תנאי עובדים. גישה ההומוגניזציה מתייחסת לתקופות מאוחרות יותר בהם נוצרו וועדי עובדים חזקים שידעו לדאוג היטב לזכויות העובדים ואף להשתמש בכוחם המאורגן כנגד ההנהלה באמצעות הכרזה על שביתות שנועדו לשמור על תנאי עבודתם¹.

אחד הדברים המיוחדים בחברת החשמל היו הזכויות שקיבלו העובדים. העובדים שזכו לקביעות בחברה נהנו מתנאים סוציאליים מועדפים שלא היו קיימים במקומות עבודה אחרים בארץ-ישראל. הדבר מיוחד עוד יותר מפני שחברת החשמל הייתה עסק פרטי, זאת בזמן שהגישה הממשלתית של המנדט הבריטי הייתה התערבות מינימלית בכלכלה². יחד עם זאת בגלל שחברת החשמל נחשבה למקום כה מבוקש הידוע בתנאי העובדים המצוינים שמתקיימים בו, נוצרו פערים גדולים בין העובדים הקבועים לבין העובדים הזמניים. המצב הכלכלי בארץ-ישראל היה קשה ואנשים השתוקקו לכל עבודה אפשרית, במצב כזה מי

פרק 2: הקמת חברת החשמל והמצב הכלכלי בארץ-ישראל

¹ גרינברג ל., (1996), "עובדים חזקים-עובדים חלשים: זרמים בכלכלה הפוליטית הישראלית 1967-1994", תאוריה וביקורת, עמ' 64-66.

² J. Metzger & O. Kaplan, "Jointly but Severally Arab-Jewish Dualism and Economic Growth in Palestine", *Journal of Economic History* 65 (June 1997), p.329-331.

פנחס רוטנברג קיבל את הזיכיון לייצור חשמל, מספר שנים לאחר שהתחילה תקופת המנדט הבריטי. המנדט הבריטי הגיע לארץ-ישראל לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר המטרה שלו היא להיות כאן לתקופה זמנית עד שיתקיימו התנאים להקים מדינה עצמאית ליהודים. הבריטים ראו לעצמם כחלק מהחזון גם ללמד את היהודים כיצד מנהלים מדינה וכיצד בונים תשתיות להקמתה.

המדיניות הכלכלית שהייתה מקובלת בבריטניה באותן שנים הייתה של תמיכה בסחר חופשי והתערבות מינימלית בכלכלת המדינה. הרעיון הוא לתת לבעלי הון וגורמים פרטיים יד חופשית ככל האפשר כדי לקדם את כלכלת המדינה, גישה זאת הם ניסו ליישם במדיניותם כלפי הכלכלה בארץ-ישראל. בנוסף לכך הבריטים סברו כראייה אסטרטגית שעליהם להימנע ממצב שבו השליטה בארץ-ישראל תהפוך לנטל על כתפיהם של האזרחים הבריטיים. המשמעות הייתה להימנע ממצב שבו השהות של בריטניה תגרור הוצאות כבדות שיאלצו את הממשלה לעליית מיסים שישולמו על-ידי האזרחים הבריטיים³.

בהתאם למדיניות את השקיעה בריטניה סכומים מינימליים בלבד בתחומי החינוך, הבריאות והרווחה. עיקר ההשקעות היו ברכבות ובתשתיות תחבורה. המהנדסים הבריטיים היו אלה שהמציאו את הרכבת במאה ה-19 ובזכות זאת יכלו כעת הבריטים להביא את הטכנולוגיה של הרכבות לארץ-ישראל⁴.

מן הצד השני לבריטניה הייתה מטרה ליצור בארץ-ישראל מצב של מדינה מתפתחת עם תנאי חיים סבירים. מכיוון שהשאיפה הייתה לצמצם את ההשקעות של ממשלת בריטניה, הרעיון היה שהתעשייה והמסחר בארץ-ישראל בשנות ה-20 יתפתחו בעיקר על בסיס היוזמה הפרטית. לצורך כך דגלה הממשלה הבריטית בגישה שתקל ככל האפשר על משקיעים בריטים שיהיו מעוניינים להשקיע במיזמים כלכליים בארץ-ישראל⁵.

שינויים במדיניות הכלכלית של בריטניה בארץ-ישראל

בשנים הראשונות עוד הייתה השקעה של בריטניה בתשתיות, במטרה ליצור תנאים הולמים במדינה, במיוחד בתחומי תחבורה ותקשורת. אחד המיזמים הגדולים של הבריטים, אשר תרם מאד לפיתוח הכללי של הכלכלה בארץ-ישראל, היה הקמת נמל בחיפה. הנמל שימש למסחר בינלאומי והפך את ארץ-ישראל למיקום אסטרטגי להעברת סחורות והקמת תעשייה. בפרק הבא ניתן לראות כי הפיכתה של חיפה

³ נחום גרוס, (1982) "המדיניות הכלכלית של הממשל המנדטורי הבריטי בארץ-ישראל", *קתדרה* 24, עמ' 154-156.
⁴ שם, עמ' 156.

⁵ J. Metzger, (1982), "Fiscal Incidence and Resource Transfer Between Jews and Arabs in Mandatory Palestine", *Research in Economic History* VII.